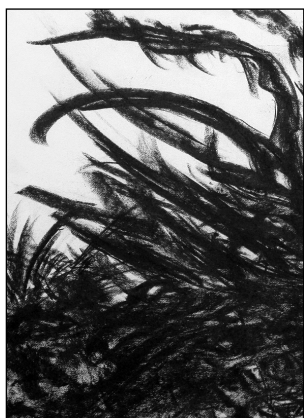

VINCZE HANNA ORSOLYA

A KIRÁLYI AJÁNDÉK FORDÍTÓI ÉS FORDÍTÁSAI

Jakab nyilvános
arculatát „a brit
Salamon” toposza
határozta meg,
szövegeinek pedig a
szerephez illő erudíciót
kellett felmutatniuk.

40

A fordítás jelensége, gyakorlata iránt az elmúlt évtizedekben jelentősen megnövekedett az érdeklődés. Nemcsak a kultúrák közötti közvetítés eszközeként, hanem komoly társadalmi és politikai tétikkel rendelkező praxisként vált például történettudományi vagy kulturális antropológiai vizsgálatok tárgyává.¹ Ezeknek a kutatásoknak az egyik meghatározó irányát a nyelvi kolonializmus és globalizáció hatásainak, illetve a domináns és alávetett, hátrányosabb helyzetű vagy kiszolgáltatott kultúrák közötti nyelvi viszonyoknak a vizsgálata képezi. Központi kérdésük, hogy milyen hatalmi érdekeket szolgálnak a domináns kultúra nyelvéből vagy akár nyelvére készült fordítások. A fordítást ezért gyakran ábrázolják olyan egyirányú kommunikációs folyamatként, olyan egyenlőtlen beszédhelyzetként, amelyet csak az egyik, jellemzően hatalmi pozícióban levő fél diskurzusai határoznak meg.

A továbbiakban egy olyan fordítástörténeti esettanulmány felvázolására teszek kísérletet, amely más megközelítési lehetőségeket is felvet. Azt, hogy a fordítás, amelyet magyarul szövegek és gondolatok visszaadásának is szoktunk nevezni, a felek közötti dialógus és vita médiumaként is szolgálhat. A szerző neve pedig az eredeti szöveg megjelenése mögötti intenciókkal ellentétes politikai érdekek szolgálatába is állítható, akár a szerzővel vitatkozva is.

Különböző nemzeti hagyományok számára jól ismert szövegekről lesz szó, amelyeket azonban nem vizsgáltak még együttesen. Holott összeköti őket, hogy ugyanannak a szövegnek, I. Jakab angol

(illetve VI. Jakab skót) király *Basilikon doron* című királytükrenek (1599) fordításai. A magyar olvasó számára ez a szövegcsoporthoz azért is különösen érdekes, mert magában foglalja az első magyar nyelvű politikaelméleti traktátust, Szepesi Korotz György *Királyi ajándék* című *Basilikon doron*-fordítását (Oppenheim, 1612).

Jakab király művének eredetije és fordításai között nem húzódik egyértelmű választóvonal. Nem a szöveg önazonosságának irodalomelméleti vagy filozófiai problematikussága okán, hanem azért, mert Jakab királynak fiához, Henry herceghez címzett intelmei csak fordításban maradtak ránk. Azt is mondhatnánk, hogy azon szövegek közül való, amelyek gyakorlatilag mindig is csak fordításban léteztek. Szigorú filológiai értelemben létezik ugyan egy eredeti, egy késő középkori skót nyelvű kézirat. Ám az angol szöveg, amelyet a *Basilikon doron* modern szövegkiadásai „eredetiként” kanonizáltak (Edinburgh, 1603), amelyen a korabeli fordítások egy része alapult, és amelyhez I. Jakab király politikai gondolkodásának kutatói fordulni szoktak, már maga is fordítás.

Szövegünk fordítástörténetének első fontos szereplője ezért maga Jakab király. Nemcsak szerzőként, hanem fordítóként, illetve saját szövegeinek olvasójaként is. Jakab ugyanis erős olvasatokkal rendelkezett saját szövegeiről, amelyeket konkrét helyzetek és érdekek tükrében változtatott. A *Basilikon doron* angol szövege például a skót király angol trónra lépését volt hivatott elősegíteni 1603-ban, I. Erzsébet halála után. Úgy is mondhatnánk, hogy a skótról angolra való *translatio* szövegre és trónra egyaránt vonatkozott. Az 1603-as angol kiadás ráadásul már egy második angol változat, a skót szöveg anglicizálása ugyanis már 1599-ben megtörtént, egy összesen hét példányban készült, Henry hercegnek, illetve a király közvetlen környezetének szánt kiadás számára. Az 1603-as, második kiadás előtt azonban a szöveget teljesen, mondatról mondatra átdolgozták. A beavatkozások egy része filológiai jellegű volt: azokat a szöveghelyeket, amelyeket a király emlékezetből idézett, közelebb hozták az eredetihez.² Ez is több volt pusztán a szövegrendezésnél: Jakab nyilvános arculatát „a brit Salamon” toposza határozta meg, szövegeinek pedig a szerephez illő erudíciót kellett felmutatniuk. Hogy a beavatkozásokat valószínűleg nem saját maga végezte el, ebből a szempontból lényegtelen, hisz a király nyilvános arca is kollektív erőfeszítések terméke volt. Ezeknek az erőfeszítéseknek részét képezhette az is, hogy a királynak tulajdonítottak olyan, presztízsértékű szövegeket, amelyeket nem ő írt, bár a *Basilikon doron* esetében Jakab szerzőségét megnyugtatóan bizonyítja a király kézírásában ránk maradt skót eredeti.

Az 1603-as angol kiadás legfontosabb újdonsága *Az olvasóhoz* című előszó, amelyből egyértelművé válik, hogy ez a szövegváltozat a trónra lépés megkönnyítését volt hivatott elősegíteni. Az előszóra azért volt szükség, állította Jakab, mert királyi kötelességének érezte, hogy útmutatást nyújtson az olvasónak, megvilágítva olyan részeket, amelyeket, tömör és szűkszavú stílusa miatt, egyébként félreérthetnének. A félreértések elkerülése végett hangsúlyozta tehát, hogy a szöveg „igaz protestantizmusának” bizonyítéka, a puritánusokkal szembeni kritikái, illetve az uraikat eláruló szolgák elleni támadásai ellenére (Erzsébet néhány évvel korábban kivégeztette Jakab katolikus anyját, Stuart Máriát, Jakab új, angol alattvalóinak tehát okuk lehetett félni az esetleges megtorlásoktól). Szintén az új alattvalók megnyugtatót célzóta a skót és angol egyházak közötti különbségekről vallott, a különbségek formális természetét hangsúlyozó nézeteinek kifejtése. És bár a skót egyház egyszerűbb liturgikus formáit minősítette kívánatosnak, az anglikán ceremóniákban sem talált kivételmentést, sőt még a törvénytisztelő katolikusokkal sem kívánt konfrontálódni. Szerzőnk pontosan tudta, hogy az előszavak és ajánlások nem pusztán a szöveg homályos pontjait hivatottak megvilágítani. A szerzői szándékok kifejtését az értelmezési keretek megszabására, a célközönség kijelölésére, az olvasatok irányítására

próbálta használni. Az előszavak és ajánlások eszközével azonban a fordítók is élhettek, gyakran egészen más olvasatokat sugallva.

A királytűkőr maga inkább az uralkodó mindennapi életmódjával, viselkedésével kapcsolatos gyakorlati tanácsokat tartalmazott, mint az állam rejtelmeibe való bevezetést. Egy királynak gondoskodnia kell alattvalóiról, hűséges szolgákat kell alkalmaznia, a családi béke érdekében saját vallásán levő házastársat kell választania, csatában pedig ajánlatos könnyű fegyverzetet viselnie, hogy szükség esetén elmenekülhessen – hangzanak Jakab közhelyes bölcsességei. A *respublica litteraria* közönsége nem is volt különösebben jó véleménnyel művéről. Jean Hotman, a neves jogász-történész, François Hotman fia például burkoltan a könyv eredetiségét és erudícióját kérdőjelezte meg, amikor azt javasolta a párizsi angol követnek, hogy a francia fordításnak úgy kell a szöveget átírnia, hogy a király beszédmódja inkább udvarinak, mint tudóskodónak tűnjön.³

Ennek ellenére a *Basilikon doron* a kora modern sikerkönyvek közé tartozott. Az első kiadást két év alatt további nyolc angol, tizenegy francia, két holland és két latin kiadás követte.⁴ 1607-ig két német fordítás is megjelent, összesen hat kiadásban, valamint egy svéd változat is. Ezeket követte Szepesi Korotz György 1612-es magyarázata. Figyelemre méltó, hogy a két-két francia, illetve német változat és a holland fordítás angol nyelvről készült, holott ebben a korban az angol nem tartozott az általánosan ismert európai nyelvek közé, angol szövegek fordításának hagyományai csak Németalföldön léteztek.⁵ Jean Hotman francia fordítása (*Basilikon doron ou present royal*, Paris, 1603) így az első, angoltól francia nyelvre készült fordítás is. A jelenség mögött az Erzsébet trónjára lépő új király személyével kapcsolatos, fokozott európai érdeklődés és várakozás állt. A szövegnek készült ugyan az európai közönségnek szánt, latin nyelvű fordítása (*Basilikon doron, sive regia institutio*, London, 1604), ám az 1604-es megjelenés túl későinek bizonyult.

A fordítások egy részét a fordítók magának a királynak dedikálták. Ezek a gesztusok természetesen az uralkodói kegy keresésének hagyományos eszközei. Jakabnak dedikálta például kéziratos olasz fordítását (*Basilikon Doron overo istrutioni et animaestramenti...* 1603) John Florio, majd sikeresen folyamodott egy udvari nyelvtanári állásért a királynő mellett. Florio elsősorban angol Montaigne-fordításairól, illetve olasz nyelvkönyveiről és szótáiról ismert. Ez utóbbi munkáinak fontos szerepe volt az itáliai hatások angol recepciójában, például Shakespeare Itália-képének és nyelvhasználatának alakításában.⁶ Ugyanúgy, ahogyan a latin nyelv oktatása hagyományosan nemcsak a nyelv, hanem a republikánus erények elsajátítását is célozta, Florio számára a fordítás – esetében azonban nemzeti nyelvek közötti fordítás – kulturális és pedagógiai vállalkozás is volt.⁷ Az olasz *Basilikon doron*-fordítás tehát azt a lehetőséget példázza, hogy a fordítás nem az eredeti szöveg nyelvének és kultúrájának terjesztését, esetleg a fordítás célnyelvének kiművelését szolgálja, hanem fordítva, a fordítás célnyelvének – esetünkben az olasz – ismerete az eredeti kulturális közeg számára szolgál útmutatóul.

A Jakabnak dedikált olasz fordítás már csak ezért is több, mint az uralkodói kegy keresése. Ugyanakkor minden dedikáció, amely a szerzőnek ajánlja saját könyvét, komplex beszédhelyzetet is teremt. Különösen igaz ez egy olyan szöveg esetében, amely a *Királyi ajándék* címet viseli, ráadásul egy olyan udvari világban, amely kölcsönös ajándékok, pártfogások, szívességek rendszerére épül, és amelyben az ajándék címzettje mindig adóssá is válik. Az ajándékozás a kora modern udvari világban ugyanis társadalmi és politikai tétellel rendelkező gyakorlat, annak az elképzelésnek a gyakorlati megnyilvánulása, miszerint a társadalmat a kölcsönös haszon tartja össze.⁸ Mindennek maga Jakab is tudatában volt, hiszen „ajándéknak” egyik visszatérő motívuma Henry herceg apja iránti tartozása. Maga a könyv nagy péld-

dányszámú angol kiadása is tekinthető az új uralkodó alattvalóinak szánt ajándéknak, olyan ajándéknak, amely lekötelezi címzettjeit, és amelyre azoknak alattvalói hűséggel és engedelmességgel kell válaszolniuk. Természetesen az ajándékot viszonozó alattvalók is pontosan értették, hogyan használja a király uralkodói szavának tekintélyét.

Ezt a komplex beszédhelyzetet világítja meg egy walesi nyelvre készített, töredékesen ránk maradt fordítás (*Basilikon doron: neu, Athrawiaeth i fawredh*, London, 1604). Robert Holland Jakabhoz intézett, angol nyelvű dedikációja a kölcsönös szíveségek és előnyök politikai nyelvén íródott. Holland azzal érvel a fordítás szükségessége mellett, hogy a királyi ajándékból a skót és angol alattvalók már részesülhettek. Márpedig a walesiek, akik nem kevésbé hűséges alattvalói királyuknak, ráadásul az ősi britek leszármazottjai, ugyanúgy szeretnének részesülni abból a kiváltságból, hogy a király saját nyelvükön szóljon hozzájuk. Emellett Jakab ősi walesi fejedelmek leszármazottja, akihez így walesi alattvalói különösen kötődnek, illetve akinek a maga során különösen kötődnie kell hozzájuk. Végül pedig a fordítás lehetőséget teremt a könyv eredeti címzettje, Henry, a jövődöbeli walesi herceg számára, hogy alattvalói nyelvét tanulmányozza, és a jövőben „a hozzá folyamodókat tolmács nélkül is megérthesse... Ami a fejedelmekben igen fontos és kívánatos: hiszen az egyházi és polgári társaságban... gyakran megesik, hogy a kormányzók meggazdagodnak, az emberek pedig elszegényednek, amikor a legfőbb hatalmak nem értik panaszaikat.”⁹

A fordítás kísérletet tett arra is, hogy a király könyvét Britannia és a britek walesi nézőpontú meghatározásának terjesztésére használja. A két nyelvű címloldal ugyanis arról tudósított, hogy a walesi az igaz brit nyelv. A brit koronák egyesítése pedig, amely a Jakab trónra lépését övező uralkodói reprezentáció egyik központi témaja is volt, a kiadás szerint walesi fejedelmek leszármazottja által valósul meg. A királyi ajándék célja itt egyértelműen lekötelezni az uralkodót, hogy teljesítse a walesiek elvárásait. Ugyanakkor a fordítás arra is alkalmat teremtett, hogy a fordító maga is kifejtse az uralkodóktól elvárt erényekről alkotott nézeteit és az uralkodóval szembeni elvárásait, mindezt magának Jakabnak címezve.

Az európai közönség érdeklődése a negyvenöt évig uralkodó Erzsébet utódja iránt a protestáns Európa új vezéralakjának szólt. Jakab külpolitikájából természetesen hamar kiderült, hogy ezt a szerepet nem kívánta felvállalni. 1603-ban azonban még senki nem tudta, milyen is lesz az új király külpolitikája, különösen a protestáns ügyszög, illetve a katolikus hatalmakhoz való viszonya, bár természetesen az érdekelt feleknek határozott elképzelésük volt arról, milyennek szeretnék. Jakab könyvének európai fordításai ennek az érdeklődésnek és ezeknek a különböző érdekeltiségeknek a megnyilvánulásai. A saját elvárásaikat a királyra vetítő fordítók egyben megpróbálták a király tekintélyét – és lehetőleg magát Jakabot is – saját ügyük szolgálatába állítani és ha a királyt magát nem is, de állítólagos példája által másokat is ennek támogatására bírni. Ezért aztán a *Királyi ajándék* nagyon változatos történetek szereplőjévé vált.

A protestáns röpiratirodalomban Anglia gyakran tűnt fel a nemzetközi kálvinizmus vezetőjeként és védelmezőjeként, ami a Jakab iránti európai érdeklődés egyik központi, könyvének recepcióját is meghatározó eleme volt. Különös várakozással tekintettek az új király fellépése elé a spanyol Habsburgok ellen függetlenségi háborút vívó hollandok, akik egyben Jakab műveinek fordításában és kiadásában is élen jártak. A walesihez hasonlóan a holland kiadás is úgy próbálta adott mederbe terelni a szöveg potenciális jelentéseit, hogy egy másik szöveggel együtt jelentette meg azt. A holland *Een coninglijck gheschenck* (Amsterdam, 1603) úgy reprezentálta Jakab vallásos nézeteit, hogy szövegét egy 1581-es, Jakab és udvara által aláírt skót hit-

vallással együtt nyomtatta ki. Ez az úgynevezett *Negatív hitvallás* a katolikus egyház tanainak erőteljes elutasítását tartalmazta.¹⁰ A szöveg jelentéseit és jelentőségét tovább befolyásolta, hogy az angol szöveg elején olvasható, címe szerint annak mondanivalóját összegző szonettet egy Viverius-sonettre cserélték. Jacobus Viverius a függetlenségi háború neves propagandistája volt, akinek szonettje szerint a király szerződéses viszonyban áll alattvalóival, az alattvalók lázadása pedig Isten büntetése a rossz urakon. Ez utóbbi gondolat az angol szövegből éppenséggel levezethető volt, ám a függetlenségi háború kontextusában – és a szöveget bevezető, kiemelt helyen kinyomtatva – jóval nagyobb hangsúlyt kapott.

A királynak a vallási vitákban elfoglalt álláspontja és különösen a katolikus egyházhoz való viszonya más európai fordítók számára is központi jelentőségű volt, ám ez néha ellentétes célzatú fordításokhoz vezetett. Míg a németalföldiek Jakabot a protestantizmus harcos védelmezőjeként szerették volna feltüntetni, a francia fordító, Jean Hotman úgy látta, hogy a *Basilikon doron* a katolikusokkal való megbékélést szolgálhatná. Szerinte a fordításnak tekintettel kell lennie a különböző vallási érzékenységekre, különösen a bonyolult németországi helyzetre, azaz a király szavait úgy kell „megédesíteni”, hogy a szöveg a katolikusok számára is elfogadhatóvá váljon. Ezért francia fordításából gyakran kihagyta a katolikusokra való hivatkozásokat, különösen a sértő „pápisták” kifejezést tartalmazó szöveghelyeket. Ahol ez nem volt lehetséges, Jakab potenciálisan sértő nyelvezetét semlegesebbre írta át, pl. „papistrie” (kb. „pápistaság”)¹¹ helyett a „római egyház tanairól” („doctrine de l’Eglise Romaine”) beszélt.¹² Az irénikus Hotman fordítását, és egyben a fordított szöveg szerzőjének tekintélyét is a vallási megbékélés ügyének szolgálatába kívánta állítani. Ez a törekvése nem is maradt észrevétlen: a párizsi nuncius például azt jelentette Rómába, hogy a szövegben végrehajtott javítások Jakabnak a katolikus egyházzal szembeni jóindulatát bizonyítják.¹³

Az első német fordítás körülményeiről rendelkezésünkre álló adatok szintén a vallási kérdés központi szerepét hangsúlyozzák. Georg Michael Lingelsheim, IV. Frigyes, majd V. Frigyes tanácsosa 1604-ben arról tájékoztatta a pfalzi francia követet, hogy hamarosan elkészül egy német *Basilikon doron*-fordítás, amely, a franciával ellentétben, híven tükrözi majd a király szándékait. Lingelsheim elutasította a javasolt változtatásokat, és aggodalmát fejezte ki a jezsuiták franciaországi térnyerése fölött.¹⁴ A Hotman-féle francia fordítás és a német *Basilikon doron* (Speyer, 1604) közötti különbséget a német államférfi a katolikusokkal szemben követendő politika prizmáján keresztül szemlélte.

A protestáns–katolikus hitviták és diplomáciai offenzívák történetén túl egy másik sajátos történet, amelybe a királytükörünk, szerzőjének akaratától függetlenül, sőt némiképp azzal ellentétben belekeveredett, az angol kegyességi irodalom európai recepciójának története. A másik ismert német fordítás szerzője, Emanuel Thomson ugyanis nem más, mint a Parsons-fordító „Sonthom”. A jezsuita Robert Parsons *Booke of Christian Exercise* című munkáját Edmund Buny dolgozta át kálvini szellemben, ezt fordította Sonthom néven németre Emanuel Thomson angol származású, Stade városában élő kereskedő. Fordítását később a magyar kegyességi irodalomban is fontos szerepet játszó *Praxis pietatis* szövegével együtt nyomtatták ki újra.¹⁵ Thomson fordítói előszava szerint a fordítás egyszerre gyakorlati tevékenység és lelki gyakorlat, amely segít távol tartani a semmittevésből fakadó bűnöket.¹⁶ Ugyanezt a kegyességi irodalomból ismert nyelvezetet használta, évekkel korábban, a *Basilikon doron*hoz írott dedikációjában, amely szerint a könyv, bár elsősorban Henry herceghez szól, számos olyan hasznos példát és tanítást tartalmaz, amely mások okulását és lelki épülését is szolgálhatja (*Das Königlich Geschencke*, Hamburg, 1604).

A szöveg példaszzerű, útmutató funkcióját hangsúlyozta Szepesi Korotz György magyar fordítása is (*Királyi ajándék*, Oppenheim, 1612). A Wilhelm Antonius latin kiadása (Hanau, 1604) alapján dolgozó Korotz szerint a könyv „az felháborodott szübbeli indulatoknak lecsendesítésére”¹⁷ tanít. A fordítást kísérő társszövegek is azt hangsúlyozták, hogy a király könyvének témája „az életnek tisztos formája”: „Bár legyen értelmed, kincsed, jószágod, erőddel / Bírj sokakat, felség bár legyen az te neved, / Rendeled éltednek de ha rossz dolgokba folyását, / Mind elapad, s magad végre pokolra veted. / Ellenben bizonyos szép rendet idődbe követvén, / Megmarad az birodalom, lelked is egekbe megyen.”¹⁸

A kegyességre intó, tanító hangnem a szöveg politikai érvrendszerét is átalakította. A beszéd címzettje, a fejedelem, az intelmek alázatos befogadójának pozíciójába kerül. Ezt tükrözik a szöveg státusára utaló kifejezések magyar fordításai: Jakab saját szövegét többnyire tanácsadásnak („advice”), illetve emlékeztetőnek („remembrance”) és megbízásnak („charge”) nevezi. Ezeket a kifejezéseket Szepesi rendre „intés”-nek, „tanítás”-nak, sőt „parancsolat”-nak fordítja.¹⁹ A tanácsadásból nemcsak az öreflexív kifejezések szintjén lesz tanítás, hanem a mondandó szintjén is. Bizonyos helyeken például Szepesi nem arról beszél, hogy mit kell tennie az uralkodónak, hanem arról, hogy hogyan működnek azok az intézmények, amelyeket tiszteletben kell tartania. A száműzetésről szóló részben például Jakab azt tanácsolja, hogy száműzésekre, amelyeket a parlamentnek kell kimondania, ritkán kerüljön sor, és csak jóvátehetetlen vétkek esetén. Szepesi az országgyűlés szerepére utaló szókapcsolatot külön mondatban fejt ki, hangsúlyozva, hogy senkit nem lehet száműzni anélkül, hogy az országgyűlés meg nem hallgatta és ítéletet ne hozott volna ügyében.²⁰ Ami Jakabnál jó tanács, az Szepsinél így az uralkodói hatalom korlátaira vonatkozó tanítássá és figyelmeztetéssé válik.

A modern korban Jakab király műve, mondhatni „önhibáján kívül” egy újabb történetbe is belekeveredett: a fejedelmi abszolutizmus történetébe. Az akadémiai magyar irodalomtörténet szerint például „a könyv az abszolutizmus politikai elméletével foglalkozó kiterjedt irodalom primitívebb termékei közé tartozik”.²¹ Az itt vázolt, fordításokban megnyilvánuló recepcióban azonban az abszolutizmus nem kiemelt jelentőségű probléma. A könyvet elsősorban az uralkodók, tisztségviselők és közemberek viselkedésére vonatkozó, a mindennapi és lelki élet kérdéseit tárgyaló gyakorlati útmutatásként olvasták. A királytükör politikai vonatkozásai iránti érdeklődés pedig elsősorban a szerző személyének, Anglia új királyának szólt. A különböző olvasóközönségek különféle, néha homlokegyenest ellenkező szerepben szerették volna látni a királyt, és a fordításokat néha arra használták, hogy ezekben a szerepekben tüntessék fel őt. Ezekből a nézőpontokból egyáltalán nem az államelméleti kérdések voltak a fontosak, inkább az, hogy Jakab király hogyan fogja fel majd saját szerepét.

A fordítások szorosabb, szövegszerű vizsgálata ugyanakkor azt mutatja, hogy számos változat vitatta a fejedelmi hatalom abszolút természetét. Szepesi Korotz György magyar fordítása például, amely általában szorosan követi a latin változatot, a rendelkezésére álló retorikai eszközökkel fokozta a királyi hatalom gyakorlását ellenőrző és szabályozó intézmények fontosságát. Az angolból készült francia fordítások a maguk során a parlament szuverenitásáról beszélnek. Ezek a szöveghelyek azonban nem fordítások, sem nem félfordítások: a fordítások alapjául szolgáló szövegek általában megengedték a szóban forgó megoldásokat. Mindez azt is jelenti, hogy a kortárs fordítások tekinthetők olyan kortárs értelmezéseknek, amelyek útmutatóul szolgálhatnak az angol „eredeti” értelmezésében is. Jakab király politikai gondolkodásánál maradvá például a korabeli fordítások azokat az értelmezéseket támasztják alá, amelyek szerint a király az ősi alkotmány politikai nyelvét használta, amelyben a hatalom a király, törvény és politikai intézmények között oszlik meg.²²

Természetesen nem zárhatjuk ki, hogy bizonyos esetekben a fordítók félreértették Jakab király szándékait. Mint ahogy az is tény, hogy a fordítók tudatosan figyelmen kívül is hagyhatták a szerző szándékait, például amikor a szerzői szándékokat kifejtő előszót gyakran saját fordítói előszavukkal helyettesítették. Mindez azonban nem a szerző halála melletti érveket szaporítja, hiszen, mint láttuk, Jakab király olvasóként, felhasználóként, sőt fordítóként is fontos szereplője a *Basilikon doron* történetének. A szerző azonban egy az olvasók közül, olvasatai pedig a lehetséges, de nem az egyedül lehetséges olvasatok. A fordítói megoldásokat is a szöveg lehetséges jelentéseinek kell tekintenünk, és amikor egy történelmi szöveg jelentéseiről és jelentőségéről beszélünk, ezeket a korabeli olvasatokat éppoly legitim olvasatoknak kell tekintenünk, mint a szerző saját értelmezését.

■ JEGYZETEK

1. Összefoglalóan lásd A fordítás mint kulturális praxis. (Szerk. Thomka Beáta) Jelenkor, Pécs, 2004.
2. James VI and I The Basilikon Doron of King James VI (Szerk. James Craigie) 2. kötet. William Blackwood & Sons Ltd., Edinburgh and London, 1950. 99–106.
3. Jean Hotman levele Sir Thomas Parryhez (1603). Kiadta Posthumus Meyjes: Jean Hotman's English Connection. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen Noord-Hollandsche. Amsterdam–New York–Oxford–Tokyo, 1990. 203.
4. A kiadások bibliográfiához l. James Craigie: i. m.
5. Peter Burke: Lost (and Found) in Translation: A Cultural History of Translators and Translating in Early Modern Europe. Netherlands Institute for Advanced Study 2005. 17.
6. Desmond O'Connor: 'Florio, John (1553-1625)'. Oxford Dictionary of National Biography [http://www.oxforddnb.com/view/article/9758, letöltve 2006. március 18-án.]
7. Lásd Christopher Johnson: Florio's 'Conversion' of Montaigne, Sidney, and Six Patronesses. Cahiers élisabethains 2003. 64., 9.
8. Az ajándékozás udvari gyakorlatához és politikai nyelvéhez lásd Linda Levy Peck: Court Patronage and Corruptio in Early Stuart England. Routledge, London, 1993.
9. Basilikon Doron ... Fragment of a Welsh Translation, ajánlás I. Jakab királynak.
10. Astrid J. Stilma: A King Translated. James VI & I and the Dutch Interpretations of his Works. 1593-1603. Vrije Universiteit. Amsterdam, 2005. 18. 198.
11. Basilikon Doron. London, 1603, 28.
12. Basilikon Doron. Ou Present royal, Paris, 1603, 74.
13. L. James Craigie: i.m. 35.
14. Jacobi Bongarsii et Georgii Michaelis Lingelshimii Epistolae. Argentorati. Ex Officina Josiae Staedelii, 1660. 177.
15. Udo Sträter, Sonthom, Bayly, Dyke und Hall: Studien zur Rezeption der englischen Erbauungsliteratur in Deutschland im 17. Jahrhundert. Beiträge zur historischen Theologie 71. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen, 1987. 9.
16. Idézi Höltgen: Die Lösung des alten Rätsels: Emanuel Sonthom, Das Guldene Kleinod und das Englische Original. Anglia 100. 1982. 362.
17. Királyi ajándék. (Ford. Szepsi Korotz György) Oppenheim, 1612. Dedikáció Drugeth Homonnai Istvánnak.
18. Kertvélyesi János: Elme, tanács, tudomány, méltóság, drága nemesség... In: Királyi ajándék... 9a.
19. Királyi ajándék... 66, 86, 136, 144 stb.
20. Királyi ajándék... 56.
21. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. (Szerk. Klaniczay Tibor) Akadémiai, Bp., 1964. 41.
22. Lásd pl. Glenn Burgess: Absolute Monarchy and the Stuart Constitution. Yale University Press, New Haven and London, 1996; Paul Christianson: Royal and Parliamentary Voices on the Ancient Constitution. In: The Mental World of the Jacobean Court. (Ed. by Linda Levy Peck) Cambridge University Press, Cambridge, 1991. 71–95.